

for ensuring and protecting human rights to peaceful Assembly. However, they do not have a complex nature, lack of integrity, as provided for in separate legal acts or agreement.

It is argued that the absence of a special law creates conditions for the abuse of the right of representatives of authorities and local self-government on the closure of peaceful activities, unreasonable laying on the organizers of these events responsibilities for the protection of public order, the narrowing of the content of the right to pursue peaceful Assembly, discriminatory definition of the range of persons who can arrange or take part in a peaceful Assembly, restrictions in respect of buildings and areas that can act as objects of mass events.

It is noted that legislation on criminal and administrative liability significantly limits the right of peaceful Assembly, because it is for the organizers and participants of peaceful assemblies and not individuals who create conditions to discourage, prohibit the organization or conduct of peaceful activities that they politically don't like. This situation exacerbates the slight use of administrative courts the decisions of the European court on similar issues.

The new Law proposes to limit the powers of the authorities regarding the holding of peaceful assemblies, provide for a specific list of places prohibited for holding of the meeting, to shorten the period of advance notice of the meeting, to identify the basic concepts and types of fees transparent system of public dispute resolution, the responsibility of government, courts and prosecution in case of violation of the law on peaceful Assembly, and full public control and protection of the organizers and participants of peaceful assemblies by the National police.

Keywords: *peaceful assemblies, period of advance notice, contravene.*

Надійшла до редакції 11.02.2016

О.О. Орлова

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Уточнено визначення верховенства права. Здійснено характеристику принципу верховенства права. Обґрунтовано важливість зазначеного принципу для правової держави.

Ключові слова: *право, правова держава, верховенство права, принципи права, принцип верховенства права.*

Постановка проблеми. Ідеал верховенства права (the Rule of Law) став нині чи не найпопулярнішим у всьому світі. До нього постійно звертаються політичні діячі не лише Заходу, для якого верховенство права традиційно є однією з найвищих демократичних цінностей, а й Сходу (включаючи комуністичний Китай), Півдня і Півночі. Він давно став найважливішою складовою міжнародно-правових актів, особливо з питань прав і свобод людини та громадянина. Все частіше верховенство права як принцип фіксується у національних конституціях і законах, ним активно оперують міжнародні та національні суди [1].

Одним з основних конституційних принципів є принцип верховенства

права, закріплений у ст. 8 Конституції України [2].

Змістовне наповнення принципу верховенства права, розвиток концепції верховенства права в Україні тривалий час перебували під впливом ідеології комунізму. Тому наближення до світових стандартів розуміння верховенства права є актуальним у сучасній Україні.

Отже, **метою** цієї статті є дослідження верховенства права як принципу¹ правової держави².

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Найбільш новою працею є монографія С.В. Серьогіна «Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування» (2014) [5], де значну увагу приділено правильності перекладу та розумінню верховенства права у різних правових системах світу. Проблема визначення та реалізації принципу верховенства права була досліджена значною кількістю сучасних науковців у процесі формування правової держави в Україні.

Виклад основного матеріалу. Україна прийняла на себе зобов'язання забезпечити „кожній людині, що перебуває під її юрисдикцією, права і свободи” [6], визначені у Загальній декларації прав людини. Україна також визнала повноваження Європейського суду з прав людини забезпечувати дотримання цього зобов'язання й право своїх громадян звертатися до суду зі скаргами у випадку, якщо, на їхню думку, держава порушує стосовно них положення конвенції. Це є ще одним кроком нашої держави назустріч принципу верховенства права.

Термін «the Rule of Law», який нині перекладається українською мовою як «верховенство права», увів у науковий обіг англійський вчений і політичний діяч Д. Гаррінгтон 1656 р.; англійському вченому конституціоналісту А. Дайсі та його послідовникам належить також оформлення доктрини верховенства права.

Введення в науковий обіг терміна «Rechtsstaat» та перші спроби розкриття його змісту здебільшого пов'язуються з ім'ям німецького правознавця і політичного діяча Р. фон Моля, хоча за іншою версією «пальма першості» у використанні терміна «Rechtsstaat» належить німецькому правознавцю К. Велькеру. Хоча ці висновки робилися А. Дайсі на основі порівняльного аналізу британської правової системи і правових систем країн континентальної Європи, нині вони сприйняті усім європейським співтовариством.

---

¹ На нашу думку, найбільш вдалою є дефініція принципів права, запропонована А.М. Колодієм у своєму монографічному дослідженні “Принципи права України”. Вчений зазначено загальнотеоретичну категорію розуміє як такі відправні ідеї його існування, що виражають найважливіші закономірності й підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу [3, с. 34].

² Правова держава – це організація публічної влади, заснована на принципах верховенства права, поділу державної влади, реальності прав, свобод, обов'язків та законних інтересів людини й громадянина, а також взаємної відповідальності особи й держави [4, с. 133].

Верховенство права – це фундаментальний правовий принцип і правова доктрина, яка передбачає, що жодна людина не є вище закону, що ніхто не може бути покараним державою, крім як за порушення закону, і що ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом. Верховенство права різко контрастує з ідеєю, що правитель, законодавець може бути вище закону, що було особливістю римського права, радянського права, нацистського права та деяких інших правових систем [7].

Вперше словосполучення “верховенство права” було офіційно застосовано у Конституційному Договорі між Президентом України та Верховною Радою України “Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 8 червня 1995 року”, в статті 1 якого було зазначено, що “В Україні діє принцип верховенства Права” [8].

У подальшому цей принцип знайшов нормативне закріплення у 1996 році в Конституції України [2].

Отже, верховенство права проголошено ст. 8 Конституції України, яка, хоча прямо і не розкриває його змісту, однак настановляє на певні його ознаки. Так, у Конституції сказано: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» [2]. Далі, в тій же самій статті Основного Закону констатовано той факт, що Конституція має вищу юридичну силу в державі, а її норми є нормами прямої дії. Таким чином, може скластися враження, що Конституція України пов’язує верховенство права виключно із верховною силою норм самої Конституції щодо усіх інших правових норм, які діють у суспільстві.

Прикладом іншого важливого документа, що може пролити світло на питання про зміст поняття верховенство права, є Статут Ради Європи. У ст. 3 даного документа, до якого Україна приєдналася 31 жовтня 1995 р., закріплено, що «кожен член Ради Європи обов’язково має визначити принципи верховенства права» [9]. Проте Статут також не дає чіткого визначення даного принципу, лише саме формулювання та зміст статті наводять на думку про те, що верховенство права, на думку авторів даного документа, нерозривно пов’язане, поперше, із правами людини, а, по-друге, із принципами, які покладені в основу створення Ради Європи. Цими принципами, відповідно до Преамбули, є справедливість, демократія, прогрес тощо.

Таким чином, усі ці документи, не називаючи безпосередньо чим є принцип верховенства права, тим не менше окреслюють зміст даного поняття.

Принцип верховенства права означає, що у правовій державі має панувати закон, а не інтереси осіб, у руках яких у певний момент перебуває влада; функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма суб’єктами права на основі закону.

Принцип верховенства права означає, що для правової держави необхідно, але зовсім не достатньо, щоб усі, зокрема і сама держава, дотримувалися законів. Необхідно щоб ці закони були правовими, щоб закони виражали загальну і рівну для усіх міру свободи людини.

Принцип верховенства права є пріоритетним у правовій державі. Цей

принцип став активно і всебічно затверджуватися в нашій державі після проголошення її незалежності і закономірно отримав конституційне закріплення як одне з основних її надбань і напрямів подальшого розвитку. Зміст даного принципу полягає у співвідношенні права і держави, підпорядкованості держави та її інститутів праву. Крім того, принцип верховенства права означає співвідношення права і політики, права і економіки, права та ідеології, а також співвідношення права та інших соціальних норм (моралі, звичаїв тощо), і полягає в пріоритеті. Тільки з отриманням статусу незалежної держави Україна впровадила в життя такий ключовий принцип правового регулювання як верховенство права. На даний момент розуміння його сутності відповідає основним світовим стандартам. Так, у найбільш загальному вигляді верховенство права можна зрозуміти як панування права в суспільстві, як його визначальну роль у відносинах між усіма учасниками суспільних відносин, в діяльності державних і недержавних організацій, соціальних спільнот, об'єднань.

Принципи верховенства права і верховенства закону становлять собою різні поняття. Однак вони є взаємопов'язаними, здійснюють взаємний вплив і доповнюють один одного. Верховенство права стосується визначальної ролі права в організації суспільного життя. Верховенство закону, в свою чергу, визначає порядок організації нормативних актів, їх ієрархію. Заміна принципу верховенства права верховенством закону є неприпустимою. Верховенство права забезпечує, так би мовити, сутнісне вираження правової держави, верховенство закону – відповідність між справедливістю права і його нормативним закріпленням. Розгляд принципу верховенства права поза принципом верховенства Конституції і законів – це шлях до беззаконня і всюдозволеності, а визнання тільки принципу верховенства закону поза системним розумінням принципу верховенства права – шлях до прийняття несправедливих, негуманних, недемократичних законів, інших нормативно-правових актів. Тому у встановленні співвідношення між даними принципами має бути рівновага, яка не ігнорує положення одного принципу за рахунок іншого. Одночасна дія обох принципів забезпечить оптимальний захист прав людини.

Посилання на принцип верховенства права є численними у практиці Європейського суду.

Так, внутрішнє законодавство повинне надати належний захист проти необґрунтованих порушень прав особистості: воно повинно уточнити тип узаконених обмежень і точно визначити їх сферу застосування, обсяг, мету, тривалість, встановити за ними контроль і т.д. В іншому випадку ніяке законодавство не буде визнано таким, що відповідає Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод.

У преамбулі до Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року, відповідно до якої створений і функціонує Європейський суд з прав людини, згадується про «...уряди європейських держав, що є одностайними і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права» [10]. Уся діяльність Європейського суду з прав людини спрямована на забезпечення доктрини верховенства права, позаяк фундамен-

тальні права і свободи громадян є неодмінною її складовою.

Як свідчить практика, Європейський суд з прав людини не сформулював конкретного і вичерпного визначення доктрини верховенства права, яке виявляється ним, насамперед, у тлумаченні самого феномена прав людини, застосуванні принципів, що визначають зміст та обсяг цих прав, тощо. Професор П. Рабінович, зокрема, серед таких принципів виокремлює:

- принцип пропорційності, тобто справедливого збалансування інтересів людини з інтересами суспільства;

- принцип моральності, тобто застосування норм моралі, що домінують у цьому суспільстві у певний час;

- принцип з'ясування мети певного права людини та відповідності (співмірності) їй правореалізуючої, правозабезпечувальної та правообмежувальної діяльності держави;

- принцип ефективності (забезпечення ефективного захисту прав людини), який уможливорює вибір Європейського суду із декількох варіантів інтерпретацій правової норми саме того, практична реалізація якого зможе забезпечити найвищий рівень захисту прав і основних свобод людини; принцип автономності (автономного тлумачення міжнародними органами юридичних норм з прав людини), суть якого полягає у незалежності висновків Європейського суду щодо розуміння цих норм у окремих державах та у пошуку загальноєвропейського стандарту тлумачення окремих термінів та уніфікації стандартів правозастосування різних країн [11].

Європейський суд у своїх рішеннях зазначає також ті важливі моменти (елементи), які становлять саму сутність верховенства права: доктрина справжньої демократії; доктрина природних прав людини, одні з яких є абсолютними, а інші – такими, стосовно яких Конвенція допускає втручання держави; принцип поділу влади; доктрина допустимих обмежень певних прав людини; доктрина якості закону; принцип законності; заперечення свавільності завдяки дієвим гарантіям від зловживання владою; доктрина справедливого судочинства; принцип рівності усіх перед законом; доктрина адміністративної юстиції; доктрина гуманного кримінального права тощо [12, с. 102].

Доповідь Венеціанської комісії «Про верховенство права» – звіт щодо верховенства права, що був прийнятий Венеціанською Комісією на 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 р. на основі зауважень її членів П'єтера Ван Дзіка (Нідерланди), Грет Халлер (Швейцарія), Джефрі Джоуела (Сполучене Королівство), Каарло Туорі (Фінляндія). Звіт побудовано на аналізі підходів до розуміння верховенства права в міжнародно-правових документах, конституціях та законодавстві низки країн, а також у науковій літературі [13].

У п. 41 документа зазначено, що наразі можливий консенсус щодо обов'язкових елементів (як формальних, так і матеріальних або субстантивних) поняття «верховенство права», зокрема, таких:

1) законність, у тому числі прозорий, підзвітний і демократичний порядок введення законів у дію;

2) правова певність;

3) заборона свавілля;

4) доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судах, в тому числі судовий контроль за адміністративними актами;

5) дотримання прав людини;

6) недискримінація та рівність перед законом [13].

Перелічені елементи лежать в основі конституційних і законодавчих положень та судової практики і на національному, і на міжнародному рівнях.

Відповідно до підходів Венеціанської комісії виділяють такі складові верховенства права:

1) доступ до закону (положення закону повинні бути зрозумілими, ясними та передбачуваними);

2) вирішення питань про юридичні права повинно, як правило, здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом;

3) рівність перед законом;

4) влада повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно;

5) права людини повинні бути захищені;

6) повинні бути наявні засоби для врегулювання спорів без невинуватих витрат та відстрочок;

7) наявність справедливого суду;

8) держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань у рамках як міжнародного, так і національного права [13].

Верховенство права є необхідним для відповідності певного державного утворення наявним демократичним стандартам. Дія принципу верховенства права має на меті встановлення певних меж діяльності держави в ім'я захисту прав людини, викорінення будь-якого свавілля. Власне, основоположні права та свободи людини визначають зміст і спрямованість розуміння верховенства права як доктрини, принципу та ідеалу.

Принцип верховенства права, яий означає підпорядкування діяльності державних інститутів потребам реалізації та захисту прав людини, їх пріоритетність перед іншими цінностями демократичної, соціальної, правової держави.

Основне призначення принципу верховенства права полягає в забезпеченні свободи та прав людини, причому, насамперед, у її відносинах з державною владою та державними органами [14, с. 27].

Попри таку розбіжність у поглядах, можна вважати, що принцип верховенства права є сукупністю морально-правових цінностей, відповідно до яких мають регулюватися відносини в демократичному суспільстві, вирішуватися питання життєдіяльності людей, розглядатися справи у судах [15, с. 94].

Висновки. Отже, хотілося б нарешті, щоб поняття «верховенство права» набуло більш-менш об'єктивного визначення. Момент визначення у будь-якому науковому дослідженні дуже важливий, оскільки він є тією логічною відправною точкою, звідки бере початок саме дослідження.

Саме принцип верховенства права наповнює реальним змістом закріплене у Конституції положення про те, що Україна є правовою державою, тоб-

то державою, що підкоряється праву.

Визнання принципу верховенства права є неціненним надбанням України як демократичної держави. Він є спрямованим, врешті-решт, на досягнення гідного людини життя. Але для цього – принцип має неухильно забезпечуватися усіма гілками влади.

Отже, принцип верховенства права у правовій державі визначає умови життєдіяльності усього соціального організму, тобто порядок створення, існування й функціонування державних органів і громадських організацій, соціальних спільнот, ставлення до них окремих громадян, а тому є базовим, найбільш значущим. Цей принцип також означає, що не держава створює право, а, навпаки, право є основою організації і життєдіяльності держави в особі її органів і посадових осіб, інших організацій. А звідси випливає і твердження про те, що не держава надає права і свободи людині, а народ створює право, щоб насамперед обмежити ним державну владу.

Бібліографічні посилання

1. *Козюбра М.І.* Верховенство права і Україна / М.І. Козюбра // *Право України*. – 2012. – № 1–2. – С. 30–63.
2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
3. *Колодій А.М.* Принципи права України / А.М. Колодій. – К., 1998.
4. Теорія держави і права : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. – 2-е вид. перероб. і доп. – Дніпропетровськ, 2015.
5. *Серьогін С.В.* Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування : монографія / С.В. Серьогін. – Дніпропетровськ, 2014.
6. Загальна декларація прав людини. – К., 1995.
7. Верховенство права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Верховенство_права.
8. Конституційний Договір між Президентом України та Верховною Радою України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України (від 08 червня 1995 року) // *ВВР України*. – 1995. – № 18. – Ст. 133.
9. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_001.
10. Про ратифікацію Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України // *ВВР України*. – 1997. – № 40.
11. *Права человека в современном мире* / отв. ред. Рагозин Н.П. – Донецк, 1995.
12. *Правознавство : навч. посібник* / за ред. В.В. Копейчикова. – К., 2000.
13. Доповідь Венеціанської комісії «Про верховенство права» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikisource.org/wiki/>
14. *Шилінгов В.С.* Верховенство права – основоположний принцип правової системи демократичного суспільства / В.С. Шилінгов // *Часопис Київського університету права*. – 2009. – № 2. – С. 25–29.
15. *Ткачук П.* Застосування принципу верховенства права судами конституційної та загальної юрисдикції / П. Ткачук // *Вісник Конституційного Суду України*. – 2005. – № 5. – С. 92–97.

Орлова Е. А. Верховенство права как принцип правового государства. Уточнено определение верховенства права. Осуществлена характеристика принципа верховенства права. Обоснована важность названного принципа для правового государства.

Ключевые слова: право, правовое государство, верховенство права, принципы права, принцип верховенства права.

Orlova O. O. The rule of law as a principle of legal state. The article clarifies the definition of the rule of law. Implemented characteristic of the rule of law. Substantiates the importance of this principle for the rule of law.

The rule of law is essential to state with democratic standards. The rule of law is a priority in a legal state. It fills the rule of law in the real meaning of the provisions enshrined in the Constitution that Ukraine is a legal state, that state that obeys the law.

The principle of the rule of law is intended activities of the state to protect human rights, eliminate any arbitrariness. Actually, the fundamental rights and freedoms determine the content and direction of understanding of the rule of law as doctrine, principles and ideals.

The rule of law in a legal state determines the living conditions of the whole social body, ie the order of creation, existence and functioning of state bodies and public organizations, social communities, attitudes of individuals, and so is basic, the most significant. This principle also means that the state does not create law, but rather law is the foundation of the organization and functioning of the state through its agencies and officials of other organizations. It follows the assertion that the state provides no rights and freedoms, and the people creates a right to limit his first state power.

Keywords: law, legal state, rule of law, principles of law, the rule of law.

Надійшла до редакції 20.11.2015

І.А. Сердюк

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.13

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВИЙ АКТ»

Розглянуто існуючі в сучасній юридичній науці підходи до розуміння понять «правовий акт» і «юридичний акт». На основі їх аналізу зроблено висновок про те, що правовий акт є складним багатогранним явищем правової дійсності, а комплексне уявлення про означений феномен може бути отримано лише в результаті його багатоаспектного розгляду. Запропоновано авторські дефініції загальнотеоретичної категорії «правовий акт» у її вузькому та широкому розумінні, а також визначення поняття «юридичний акт», яке враховує його етимологічний аспект.

Ключові слова: акт, правовий акт, юридичний акт, інтерпретаційно-правовий акт, правозастосовний акт.

Постановка проблеми. Важливим завданням загальнотеоретичної юридичної науки є уточнення її понятійного ряду. Однією зі складових цього ряду є категорія «правовий акт», розкриття змісту якої дозволить отримати найбільш повне уявлення про досліджуваний правовий феномен.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної пробле-